

פרשת "אור יקרות"

מערכת להצלת דלק נזולי על מימי התעלה, שזכתה לשם הקוד "אור יקרות". אמורה הייתה למנוע מכוחות מצריים לצלוח את התעלה. אולם חיל ההנדסה ופיקוד הדרום לא התלהבו מהמערכת, וכתוצאה מכך הוצבו רק שני מתקנים כאלה - וגם אלה הוזנחו עד כי היו בלתי שמישים ערב מלחמת יום הכיפורים.

גנרל סעד אדין שולי, רמטכ"ל צבא מצרים במלחמת יום הכיפורים. על הקיר תלויה תמונתו של סאדאת, נשיא מצרים בעת המלחמה

צבא מצרים במלחמת יום הכיפורים, מתייחס אף הוא בזיכרונותיו לסוגיה זו: "יש לציין שהספרים, המאמרים והזיכרונות שנכתבו בישראל על המלחמה התעלמו מנושא זה לחלוטין. נראה שהכישלון הישראלי בביצוע תוכנית זו גרם להם שלא לדבר על כך. ברור שלו הצליחה תוכנית זו, היה מתגלה 'סופרמני' ישראלי או גאון, שסביבו היו נרקמים סיפורי מעשיות"¹. מטרתו של מאמר זה היא לשפוך אור על סוגיה מרתקת זו, שסביבה נרקמו מיתוסים רבים.

מערכת "אור יקרות" בציני צבא מצריים

בספר זיכרונותיו מתאר גנרל שולי את התמודדותו של צבא מצרים עם מערכת

אל"ם (מיל') שאול שי

הקדמה

גנרל שולי, רמטכ"ל צבא מצרים במלחמת יום הכיפורים, כותב בזיכרונותיו על "נשקם הסודי של הישראלים - יכולתם להפוך את פני התעלה לתופת בוערת"¹. בספרו מתאר שולי מערכת זו כאחד האתגרים הקשים ביותר שעיימם התמודדה מצרים בהצלחה במסגרת התכנון והביצוע של צליחת התעלה. בסכמו את הדיון בסוגיה זו מציין שולי: "גיחכתי בהנאה כאשר הכחישו הישראלים במהלך המלחמה את קיומה של המערכת. יכולתי רק לשער שהם חששו שמא פרסומו של נשק כה בלתי גינטלמני עלול להכתים את תדמיתם"². גנרל גמאסי, ראש אגף המבצעים של

רמח היסטוריה

גנרל עבד אל-ע'אני אל-גמאסי, ראש אגף המבצעים של צבא מצרים במלחמת יום הכיפורים והרמטכ"ל לאחריה

"אור יקרות"⁴

"הבעיה היסודית היחידה שנותרה בפנינו,⁵ ואשר עלולה הייתה לשבש את כל תוכניותינו, הייתה מחסום הנוזל הדליק. ביוני 1971 הדגימו מהנדסינו בפני כיצד הם מתכוונים להתמודד עם בעיה זו. הרעיון שהציגו היה פרימיטיבי: יחידות כבאים בחליפות חסינות אש, מצוידים בכפות תמרים, יכבו בחבטות את האש. הוגי הרעיון הניחו שבאופן זה ניתן יהיה להפריד את גוש הלהבות לאיים פזורים שניתן יהיה לכבותם בזה אחר זה. ההצעה החלופית היחידה הייתה להקים יחידות כיבוי אמפיביות, שיצוידו באמצעי כיבוי כימיים. דחיתי את שתיהן בשל היותן מגושמות ויקרות. עם זאת, לאחר עיון יסודי הגעתי למסקנה שהדרך הטובה היחידה תהיה למנוע מהאויב להשתמש בנשק זה – דבר העשוי להיות קל מכפי שהוא נראה לכאורה.

"מרכיבי המערכת היו כדלקמן: המאגר (כ-200 טון), הצינור והמוצא לתעלה. "המערכת הייתה חשופה לפגיעה בשתי דרכים: כדי להפחית את סכנת התאונות והצבו כל מאגר וכל פתח במרחק של

מתחת לפני המים בעת הגיאות. "כוחות פשיטה היו יכולים להתגנב כמה שעות לפני התקיפה ולחסום את הפתחים או להניח מטעני חבלה להבקעת דפנות המאגרים. היה בכוחנו גם לנסות לפגוע

כמה מאות מטרים מהמוצב שחלש על הפעלתם. הצינורות היו אומנם תת-קרקעיים, אך הפתחים היו כמעט גלויים לעין בשעת שפל, ובמרבית התעלה הם היו שקועים בעומק של כחצי מטר בלבד

במאגרים באש ארטילרית, ואז הדלק היה מחלחל ונספג בסוללות בעפר. "היה ברור כמעט לחלוטין שלא יעלה בידינו לחסום את הפתחים, אך בתעלה היה קיים זרם מתון, שעשוי היה לסחוף עימו את הדלק הבוער. "טוב ויפה, הבה נמקם את נקודות החציה במעלה הזרם, במרחק מה הפתחים. אולם אילו נכשלו כל האמצעים האלה, איני סבור שהיה סיכוי ממשי לניסיונות לכבות את האש. אילו היינו חייבים מסיבות כלשהן למקם נקודת חציה כלשהי במורד הזרם, סמוך לאחד הפתחים, היה עלינו בפשטות להשהות את החציה הזאת עד שוך האש".

גנרל עבד אל-עי'אני אל-גמאסי כותב על כך אף הוא בזיכרונותיו:⁶ "ישראל ציידה עוד קודם לכן את מוצביה המבוצרים בגדה המזרחית של התעלה במכלי דלק ובחומרי בערה והטמינה אותם מתחת לפני הקרקע. מהם יצאו

תא"ל דוד לסקוב, מפקד יחידת יפתח של חיל ההנדסה, שתיכננה וביצעה את פרויקט "אור יקרות"

צינורות אל התעלה, שדרכם אמור היה להסתנן הנפט, אשר היה מוצת באופן חשמלי מתוך המוצבים. האש החזקה אמורה הייתה לכסות את פני המים ולשרוף את החיילים ואת הסירות העשויות מגומי ומעץ, שבאמצעותן בוצעה הפריצה, תוך כדי הצליחה. בכך הייתה נוצרת הפתעה טכנולוגית עבור כוחותינו, שאותה לא לקחנו בחשבון. יש לציין שהרעיון הישראלי היה טוב ובעל השפעה רבה ביותר. הוא עלול היה לעכב את התקפת כוחותינו במספר גזרות ולמנוע אותה לחלוטין בגזרות אחרות – טסף על האבדות הכבדות, שעלולות היו להיגרם לכוחות הפורצים.

"כאשר התכוננו למלחמה, ניסינו לבטל אמצעי זה בדרכים שונות, אשר לא הביאו לתוצאות המקוות. בסוף התקבלה אצלנו הדעה, כי אמצעי זה ינוטרל תוך שימוש בידע של חיל ההנדסה ובגבולות האמצעים העומדים לרשותו. מספר חוליות של אנשי הנדסה צללו בלילה ה-5-6 באוקטובר 1973 מתחת לפני המים כדי לבצע משימה זו. נשמנו לרווחה כאשר חוליות אלה הצליחו לבצע פעולה חשובה זו בלי שהאויב חש בכך. ליתר ביטחון הסתננו חיילי הנדסה ב-6 באוקטובר 1973 תחת חיפוי אש ארטילרית אל החוף המזרחי של התעלה על מנת לוודא שהצינורות, אשר העבירו את הנוזל הדליק, ואשר נסגרו יום קודם לכן, אכן נותרו סגורים.

"הישראלים נחלו מפח נפש, כאשר ניסו להשתמש באמצעי זה במהלך צליחת כוחותינו. הם מצאו אותו מושבת, ללא יכולת לפעול. ישראל שלחה מספר אנשי הנדסה אל המוצבים הקדמיים כדי לוודא את תקינותם של אמצעי ההצתה ולוודא כי אכן הם כשירים. המלחמה פרצה, והם נפלו בשבי".

מערכת "אור יקרות"⁷

מערכת "אור יקרות" פותחה ביחידת יפתח של חיל ההנדסה בראשות אל"ם דוד לסקוב ונועדה להיות מבצעית בראשית שנות ה-70. באמצעות הצתת דלק נוזלי על מימי התעלה אמורה הייתה המערכת למנוע מכוחות מצריים לצלוח את התעלה.

פותחו שני סוגי מערכות:

1. מערכת ניחת שהופעלה באופן חשמלי מתוך המעוז.

2. מערכת ניידת, שניתן היה להפעילה בצורה גמישה.

שתי מערכות ניחת הוצבו בפברואר 1971 – האחת במעוז חיזיון (פירדאן) והאחרת במעוז מצמד (דואר סואר). ב-28 בפברואר 1971 נערך ניסוי מוצלח של המערכת הניידת, והיא נחשפה לעיני המצרים מתוך מטרה ליצור אפקט של הרתעה.

במהלך 1971 הוקמו – נוסף על שתי המערכות הניחת שצוינו לעיל – גם 16 מערכות דמה לאורך התעלה כולה.

בשנים 1971-1973 גילו פיקוד הדרום וחיל ההנדסה גישה מסויגת לגבי מידת האפקטיביות של המערכות, ולפיכך – בהעדר תקציבים וטיפול – שבק למעשה הפרויקט חיים באופן הדרגתי.

שמואל גונן, שנכנס לתפקידו כאלוף פיקוד הדרום ביולי 1973, עמד על משמעות המערכת וגילה בה עניין, אולם עד ה-5 באוקטובר 1973 לא נעשו שום מאמצים כדי להשמיש אותה.

ביום שישי, 5 באוקטובר 1973, ביקש אלוף גונן אישור מאג"ם-מבצעים להפעיל את מערכות "אור יקרות" בלילה שבין 6 ל-7 באוקטובר לשם הרתעה. בהמשך ביקש פיקוד הדרום – וקיבל – מהמטכ"ל צוות הנדסי לבדיקת המערכת.

בבוקר ה-6 באוקטובר 1973 ירד צוות ההנדסה לבדוק את המערכות. על-פי עדותם של חברי הצוות הייתה המערכת ב"חיזיון" תקינה באופן חלקי, אולם ההפעלה החשמלית נקברה תחת הריסותיו של מעוז מדולל שנסתם על-ידי כוחותינו. במעוז השני – "מצמד" – היה מתקן ההצתה סתום, ועל מנת להפעילו צריך היה לצאת מהמעוז ולהפעילו ידנית.

אלוף גונן סיפר בעדותו לוועדת אגרנט, כי לאחר שנודעו לו חולשות המערכת, הוא לא הסתמך עליה לשם עצירת הצליחה, אלא לשם השיייתה בלבד. הוא לא תלה בה תקוות גדולות והתכוון להדליק את המים רק בשעה 18:00 – השעה שבה חשבו כי יתפתח האש.

ניסוי בהפעלת מתקן ההצתה "אור יקרות" בתעלת סואץ, 28 בפברואר 1971. צילום: אלים (מילי) דני אשר

אוקטובר, אף שניתן להניח כי כבר במהלך המלחמה – ובוודאי שאחריה – התברר להם כי המערכת לא הייתה כשירה ומבצעית, ושברית מתקניה היו מתקני דמה.

הערות

1. סעד א-דין שולי, **הציית התעלה**, הוצאת משרד הביטחון, תל-אביב, 1988, עמ' 38
2. **שם**, עמ' 41
3. עבד אל-עיאני אל-גמאסי, **זיכרונות אל-גמאסי – מלחמת אוקטובר 1973**, מ.ד. 42-575, 1994, עמ' 183
4. שולי, **שם**, עמ' 40-41
5. שולי כותב על סוגיה זו לאחר שהוא מונה את הפתרונות שמצאו המצרים לבעיית פריצתן של סוללות העפר.
6. גמאסי, **שם**, עמ' 182-183
7. פרק זה מבוסס על **דו"ח ועדת אגרנט – דין וחשבון חלקי נוסף: הנמקות והשלמות לדו"ח החלקי מיום ט' בניסן תשל"ד (1.4.1974)**, כרך שני, משרד הביטחון, ירושלים, 1974
8. גמאסי, **שם**

האפקטיביות שלה, ולפיכך לא תוחזקו המערכות ויצאו עד מהרה מכלל כשירות מבצעית.

ההפעלה הניסיונית של המערכת, שנחשפה לעיני המצרים ב-28 בפברואר 1971 כדי להרתיעם, לא הצליחה להשיג מטרה זו, אולם הפכה את סוגיית האיום מצד מערכת "אור יקרות" לשיקול חשוב בתוכנית הצליחה המצרית ואילצה אותם להשקיע מחשבה ואמצעים בגיבוש פתרונות לנטרולו של איום זה.

זיכרונות שולי וגמאסי מעידים על כך שצבא מצרים היה סבור כי מדובר במערכת מבצעית ומאיימת, ולפיכך הוא השקיע מאמצים לנטרול מערכת "אור יקרות" כשלב מקדים לביצוע הצליחה.

גמאסי כותב בזיכרונותיו: "בנקודה זו ראוי לציין את העבודה המעולה שביצעה מנהלת המודיעין הצבאי. עלה בידיה לגלות בעוד מועד – עוד בטרם פרצה המלחמה – את המתקנים שהאויב פיתח להפעלת אמצעי מסוכן זה. עקב כך ניתן היה לגבש תוכנית להתגבר עליו ולנטרל אותו".

נראה כי המצרים מעדיפים לדבוק בגרסה על הצלחתם בנטרול "הנשק הסודי" של ישראל כחלק מהמיתוסים של מלחמת

שמואל גונן, אלוף פיקוד הדרום במלחמת יום הכיפורים

בסופו של דבר לא הופעלו המתקנים ב-6 באוקטובר 1973, וצוות ההנדסה שבדק את המערכת נפל בשבי יחד עם שאר אנשיו של מעוז "מצמד".

סיכום

מערכת "אור יקרות", שפותחה בסוף שנות ה-60, הוצבה בשני מעוזים בתעלה ואף נוסתה בהצלחה, אולם פיקוד הדרום וחיל ההנדסה הטילו ספקות בדבר

